

Utrinek z razstave

Ob razstavi Ave crux alba v Narodni galeriji v Ljubljani

800 let dokazane prisotnosti Suverenega malteškega viteškega reda na Slovenskem

S 23. oktobrom 1217 je datirana listina, v kateri papežev legat in salzburški nadškof Eberhard II. (1200–1246) poroča, da se njegov vazal Friderik III. Ptujski (u. 1220) odpoveduje dajatvam špitala bratov sv. Janeza v Melju,¹ ki si jih je prilaščal, kljub privilegiju o dajatvah, ki ga je tej redovni skupnosti podelil že papež Inocenc II. (1130–1143). Ta za slovenski prostor pomemben dokument je v lasti reda - Suverenega malteškega viteškega reda, natančneje njegovega Velikega priorata Češke, hranijo pa ga v Državnem arhivu Češke republike v Pragi.

Listina dokazuje prisotnost Malteškega viteškega reda na slovenskih tleh že polnih 800 let! Redovni bratje sv. Janeza (Krstnika) so na Slovenskem že v 13. stoletju osnovali tri redovne gospodarske posesti, ki so jih imenovali komende: najstarejša je že omenjena v Melju, 1256. leta so ustanovili komendo na Polzeli, štirideset let pozneje pa je izpričana bolnišnica sv. Petra (*hospitale sancti Petri*) pri Sv. Petru na Kranjskem² - v kraju, ki ga danes poznamo pod imenom Komenda.

Malteški viteški red je znan pod različnimi imeni, in sicer kot red sv. Janeza, ivanovci, johaniti, hospitalci, špitalarji in maltezarji. Njihovi začetki segajo v leto 1048, ko so trgovci iz Amalfija pomagali pri obnovi cerkve Božjega groba v Jeruzalemu in bližnjega porušenega benediktinskega samostana. Z dovoljenjem egiptovskega kalifa so za svoje potrebe

zgradili hospic, ki je bil namenjen trgovcem in tudi romarjem. Skrb zanj so prevzeli ponovno naseljeni benediktinci, že okoli leta 1080 pa je Gerard (ok. 1040–1120), predstojnik hospica,³ osnoval bratovščino sv. Janeza Krstnika, ki je imela nalogo skrbeti za romarje, bolnike in vse pomoči potrebne. Znale so besede bl. Gerarda: "Naša bratovščina bo nesmrtna, saj je ukoreninjena v revščini tega sveta, obenem pa bodo po Božji volji vedno živeli ljudje, ki si bodo prizadevali za lajšanje trpljenja in lažje prenašanje človeške bede."

Bratovščina je vsem, ki so se zatekli pod njeno okrilje poleg vseh vrst pomoči nudila tudi varnost. V svoje redovno pravilo so zapisali: *Tuitio fidei et obsequium pauperum*.⁴ Kmalu po letu 1099, ko so kristjani v prvi križarski vojni osvojili Jeruzalem,⁵ je bratovščina sv. Janeza postala tudi vojaški red,

ki si je zastavil nalogo skrbeti za obrambo Svete dežele. 13. februarja 1113 ga je z bulo potrdil papež Pashal II. (1099–1118) in ga priznal kot laično versko inštitucijo s posebno avtonomijo.

Redovni hospital v Jeruzalemu je bil največji v takrat znanem svetu. Romarji in sočasni kronisti pričajo, da je imel prostora za okoli 2000 oskrbovancev. V njem so združevali znanje in prakso judovske, arabske in evropske medicine. Po njegovem zgledu so kaj kmalu začeli nastajati manjši redovni hospitali po Evropi; le-ti so oblikovali prve redovne konvente in upravne enote, imenovane komende. Komendo je vodil komendator; več komend je bilo združenih v baljo, vodil pa jo je balij.⁶

Muslimani so leta 1187 ponovno osvojili Sveto deželo⁷ in ivanovci so se umaknili v Akon, kjer je bil njihov hospital izpričan že leta 1140. Za muslimanske oblasti delovanje hospitala ni bilo sporno, saj je sprejemal vse, ne glede na vero. Brez zadržkov so dovolili delovanje bolniškim pomočnikom in redovnikom, ki se niso bojevali, medtem ko so si vitezi morali poiskati novo ozemlje. Sveto deželo so zapustili leta 1291 in se nastanili na južni obali Cipra - v Limasolu in njegovi okolici, kjer so vztrajali slabih dvajset let.

Njihova naslednja postojanka je bil Rodos, kjer so se naselili 1309. leta in tam ustvarili suvereno viteško državo, ki je nato dobrih dvesto let predstavljala branik krščanske Evrope v Sredozemlju. Muslimanske vojske rodoškim vitezom nikakor niso mogle do živenga, četudi je bila številčna premoč nedvomno na strani nekrščanskih vojsk. Tako je bilo vse do 24. junija 1522, ko je pred Rodos priplul turški sultan Sulejman Veličastni z 250 ladjami in 200.000 možmi ter napadel 600 rodoških vitezov s približno 6.000 bojnikov; bitka je trajala pol leta in Turki so izgubili polovico svoje vojske. Nato sta veliki mojster otoških vitezov fra Philippe Villiers de l'Isle Adam in Sulejman Veličastni 20. decembra 1522 sklenila premirje pod pogojem, da s koncem leta vitezi Rodos zapustijo.

V novoletni noči je z otoka odplul konvoj s preostalimi 180 vitezi in 4.000 otočani, ki so se prostovoljno odločili, da zapustijo Rodos.⁸

Naslednjih sedem let so vitezi po sredozemskih obalah iskali primeren kraj za ponovno naselitev, a so potihem še vedno upali, da se jim bo uspelo vrniti na Rodos. Red sv. Janeza je leta 1530 nazadnje sprejel ponudbo cesarja Karla V. Habsburškega in v trajni fevd prejel otoka Malto in Gozo ter severnoafriško pristanišče Tripoli. Rodoški vitezi so se na novih posestih odlično znašli in izkoristili izvrstno strateško točko v Sredozemlju, ki jo je predstavljala Malta. Kmalu so nekdanji rodoški vitezi postali znani kot malteški. Nadaljnjih malenkost manj kot 270 let so bili najmočnejša pomorska sila v Sredozemlju. Budno so nadzirali plovbo med Evropo in Bližnjim vzhodom. Znano je, da so morale biti vse malteške ladje nepretrgoma v stalni pripravljenosti za obrambo ob morebitnih napadih ali obleganjih. Kljub številčni premoči in neštetim poskusom turško ladjevje malteškim vitezom nikakor ni uspelo priti do živenga.

Tako je bilo do 12. junija 1798, ko je Napoleon z zvijačo zasedel Malto. Malteški vitezi, ki se praviloma proti kristjanom niso bojevali, so morali otok zapustiti. Po krajših postankih v Messini, Catanii in Ferrari so se leta 1834 ustalili v Rimu. Potem ko so zapustili Malto, so opustili vojaško dejavnost in v ospredje delovanja ponovno postavili svoje prvotno poslanstvo – zaščito vere in pomoč ubogim.

Malteški viteški red je ena najstarejših ustanov zahodnokrščanske civilizacije: četrti najstarejši cerkveni red, najstarejši križarski red in edini še obstoječi suvereni viteški red. Njegov uradni naziv je *Suvereni vojaški hospitalni red svetega Janeza iz Jeruzalema, Rodosa in Malte*, bolj znan pa je kot Suvereni malteški viteški red. Spada med katoliške verske redove in je kot tak član mnogih mednarodnih teles. Svoj sedež ima še vedno v Rimu, kjer uraduje z zagotovljenimi eksteritorialnimi pravicami v Magistralni palači in Magistralni vili. Od leta 1994 ima status stalnega opazovalca v Generalni skupščini Združenih narodov; svoje

stalne delegacije ima akreditirane pri Evropskem centru Združenih narodov v Ženevi, pri Svetu Evrope v Strasbourgu, pri Komisiji Evropske skupnosti v Bruslju, pri Unescu v Parizu, pri Mednarodnem inštitutu za človekove pravice v San Remu in pri Mednarodnem odboru Rdečega križa v Ženevi. Red vzdržuje diplomatske odnose s približno 120 državami (od 1992. leta tudi z Republiko Slovenijo), ima lastne potne liste, valuto (malteški scudo) in poštne znamke.

Suvereni malteški viteški red danes sestavljajo vitezi in dame, kleriki ter donati. Deli se na tri razrede: prvi razred sestavljajo vitezi pravičnosti (profesi), ki so se zaobljubili čistosti, uboštvu, pokorščini in so posvečeni; v drugem razredu (ustanovljen v 20. stoletju) so laični vitezi in dame, ki so se še posebej zavezali h krščanskemu načinu življenja in so obljubili pokorščino; tretji razred predstavljajo vitezi in dame časti in vdanosti (z izkazanim določenim plemiškim poreklom), vitezi in dame milosti (z izkazano nižjo stopnjo plemiškega rodu) in vitezi in dame magistralne milosti (neplemiškega porekla).

Na svetovni ravni red danes sestavlja šest velikih prioratov, enako število podprioratov in 47 nacionalnih asociacij.⁹ Red vodi *véliki mojster*, ki je obvezno vitez pravičnosti stopnje časti in vdanosti, ima naslov kneza ter status papeževga podkralja (pomaga mu v mednarodni diplomaciji). *Véliki mojster* vlada skupaj s *Suverenim svetom*, ki ga sestavlja šest predstavnikov članov in štirje najvišji funkcionarji: *veliki komendator* (verski predstojnik posvečenih redovnikov), *veliki kancler* (minister za notranje in zunanje zadeve), *veliki hospitalier* (minister za humanitarno delo in mednarodno sodelovanje) in *prejemnik skupne blagajne* (finančni minister).

Suvereni malteški viteški red je z izgubo Malte (1798) nehal biti vojaška sila. Red je postal predvsem humanitarna in verska organizacija, svoje strukture in večšine pa je preusmeril v formacijo prostovoljnega pomožnega korpusa z zdravniškim in sanitetnim osebjem, ki sodeluje na vojnih in kriznih

območjih od konca 19. stoletja do današnjih dni. Bolničarska dejavnost je zdaj daleč najbolj izpostavljena in najpomembnejša. Red ima mrežo lastnih bolnišnic, klinik, reševalnih misij in zatočišč po vsem svetu; pod znamenjem malteškega križa deluje več kot 20.000 zdravstvenih delavcev in več kot 80.000 prostovoljcev, ki ne glede na vero, spol in raso skrbijo za revne, uboge in pregnane, skratka za vse pomoči potrebne.

*Crux alba*¹⁰ – značilni malteški križ bele barve z osmimi kraki, ob ustanovitvi prevzet od amalfitanskih trgovcev, je zaščitni znak pripadnikov reda že od nekdaj. Kraki križa simbolično predstavljajo tako osem evangeljskih blagrov kakor tudi osem stisk in slabosti svetà (bolezen, zapuščenost, brezdomstvo, lakoto, pomanjkanje ljubezni, krivico, ravnodušnost in nevero). *Crux alba* je obvezni element redovnih insignij, oznak na redovnih oblačilih in na vsem, kar je povezano z redom in njegovo dejavnostjo.

*Ave crux alba*¹¹ so prve besede himne Suverenega malteškega viteškega reda.

Ave crux alba pa je tudi naslov razstave v Narodni galeriji v Ljubljani, ki je na ogled od 1. junija do 3. septembra 2017. Z njo je red obeležil 800-letnico prisotnosti Malteškega viteškega reda na Slovenskem. Ta visok jubilej vsekakor zasluži pozornost, še posebej zaradi dobrodelne in vzgojne vloge članov reda na naših tleh.

Naj omenimo furlansko-goriškega plemiča Jožefa Rabatto (1620–1683), ki se je kot malteški vitez bojeval proti Osmanskemu cesarstvu. Potem, ko je zapustil Malto, je opravljal dolžnosti komendatorja na Češkem in v Avstriji; cesar Ferdinand III. ga je imenoval za poveljnika telesne straže svojega sina Ferdinanda IV., zatem pa za vzgojitelja nadvojvode Karla Jožefa in vrhovnega upravitelja dvora. Leta 1664 je Jožef Rabatta stopil v duhovniški stan; še istega leta ga je cesar Leopold I. imenoval za ljubljanskega knezoškofa (1664–1683). Znano je, da je bil mož izobražen in ljubitelj umetnosti. Z izobraženci je komuniciral v latinščini, z državno oblastjo v nemščini, z

verniki pa v slovenščini. Po njegovi zaslugi je porasel tisk slovenskih knjig, duhovščini pa je dovolil uporabo Dalmatinove Biblije, četudi jo je v slovenščino prevedel protestant.¹²

Naslednji na Slovenskem dobro znani mož, povezan z Malteškim viteškim redom, je Peter Pavel Glavar (1721–1784). Bil je nezakonski sin barona Petra Jakoba de Testaferata (1673–1764), malteškega viteza in komendatorja malteškega posestva v Komendi. Peter Pavel je bil bister otrok; šolal se je na jezuitski gimnaziji v Ljubljani, leta 1738 pa je nadaljeval s študijem bogoslovja in modoslovja v Gradcu, kjer je dosegel naziv *magister artium liberalium*. Leta 1744 je bil na Reki posvečen v duhovnika in še istega leta imenovan za kaplana v Komendi, kjer je hkrati postal najemnik malteškega posestva. Glavar je vzorno skrbel za duhovni in telesni blagor lokalnega prebivalstva: leta 1751, ko je postal komendski župnik, je dal sezidati šolo; leta 1752 je postavil benefikatno hišo, v kateri je hranil svojo knjižnico, ki je obsegala približno 2000 knjig z najrazličnejših področij znanosti in umetnosti; 1760. leta je v Komendi ustanovil zasebno šolo z internatom, da bi nadarjenim revnim učencem omogočil nadaljnje šolanje v mestnih šolah; v Tunjicah je med leti 1762 in 1766 dal na novo postaviti poznobaročno romarsko cerkev sv. Ane. Da bi poglobil versko življenje v župniji pa je začel leta 1752 obiskovati ljudi na domovih, jih poučevati in preverjati njihovo versko znanje. Glavarjevemu zgledu so morali nato po ukazu goriškega nadškofa Karla Mihaela Attemsja (1711–1774) slediti tudi drugi duhovniki goriške nadškofije. Malteški viteški red leta 1766 Petru Pavlu Glavarju ni več podaljšal zakupne pogodbe za Komendo. Zato je od grofa Alojza Adolfa Auersperga (1747–1817) kupil grad Lanšprež na Dolenjskem in se preselil tja. Na novem posestvu se je posvetil kmetijskemu gospodarjenju in prosvetljevanju domačega prebivalstva. Poučeval je kmete, kako je treba obdelovati zemljo, da bo obilneje rodila, kako gojiti zdravo živino in kako pridelovati dobro vino in med. Še posebej veliko veselje je imel s čebelarjenjem;

imel je okoli 200 panjev, ki so mu prinašali lep dohodek. Leta 1776 je iz nemščine v slovenščino prevedel razpravo o rojenju čebel Antona Janše (1734–1773)¹³ in jo dopolnil z lastnimi spoznanji. S tem je Glavar postal pisec prve slovenske strokovne knjige, ki pa je Kranjska kmetijska družba¹⁴ ni izdala, ker je tedaj zalagala le nemške publikacije. Napisal je še več besedil na temo čebelarjenja, vse z namenom razvoja čebelarstva na Kranjskem. Prizadeval si je za uveljavitev t. i. čebelarskega patenta iz leta 1775, podpiral je ustanavljanje čebelarskih zadrug, na Lanšprežu je ustanovil čebelarsko šolo. Tri dni pred smrtjo, 21. januarja 1784, je Peter Pavel Glavar svoje premoženje s testamentom zapustil siromašnim, bolnim in ostarelim ljudem komendske župnije in lanšperške gospoščine. Leta 1804 so iz njegove zapuščine v Komendi sezidali bolnišnico, t. i. *Glavarjev špital*; v njem so številni upravičenci našli dom in zdravstveno ter duhovno oskrbo. Delovala je do leta 1947.¹⁵

Zanimiva in s slovenskim ozemljem povezana je tudi usoda Ferdinanda Hermanna Antona barona von Homposch zu Bolheim (1744–1805), zadnjega vélikega mojstra s sedežem na Malti (1797–1798). Potem ko je otok zasedel Napoleon, se je 11. junija 1798 von Homposch s spremstvom umaknil z Malte in po sedmih dneh priplul v Trst. Tu je preživel dva meseca, nato pa pot nadaljeval do Ljubljane, kjer je ostal do 7. novembra. Naslednje leto je odstopil s položaja vélikega mojstra, nato krajši čas živel v Avstriji in Italiji, zatem pa se je nastanil v francoskem Montpellieru in tam obubožan umrl maja 1805. leta.

Če se preselimo še v novejši čas, Slovenci nikakor ne moremo mimo viteza Suverenega Malteškega viteškega reda in prvega veleposlanika Republike Slovenije pri Svetem sedežu - dr. Štefana Faleža (1920–2009), rojaka iz Orehove vasi pri Mariboru. Zaradi njegovih prizadevanj je Vatikan 13. januarja 1992 priznal našo mlado državo in s tem spodbudil tudi druge države Evropske skupnosti, da so izpolnile obljubo ter dva dni pozneje še same priznale Republiko Slovenijo. Torej je

Slovenija po zaslugi dr. Faleža v najkrajšem možnem času pridobila status mednarodno priznane države.

Vse to in še mnogo več lahko spoznamo na razstavi *Ave crux alba* v Narodni galeriji, ki so jo pripravili člani slovenske asociacije Suverenega malteškega viteškega reda Christoph Steidl Porenta, dr. Tadej Jakopič in Roman Vučajnk. Na ogled je prek 200 eksponatov, med njimi precej unikatnih, ki sodijo v sam vrh evropske zgodovinske dediščine. Večino predmetov so posodili zasebniki, nekaj posameznih pa Pokrajinski muzej Maribor, Nadškofija Ljubljana in Veliki priorat Avstrije. Razstavljene so redovne insignije, uniforme in odlikovanja, pa meči in dokumenti, ki so obiskovalca posredno seznanili z bogato zgodovino Suverenega malteškega viteškega reda na slovenskih tleh ter z njegovo nena-domestljivo humanitarno dejavnostjo do današnjih dni.

---

1. Danes del Maribora.

2. Jože Mlinarič, Malteški vitezi nekdaj in danes : osnutek govora na okrogli mizi na Polzeli. In: http://zupnija-polzela.rkc.si/upload/ZGODOVINA/MALTESKI_VITEZI.htm (11. 6. 2017).

http://zupnija-polzela.rkc.si/upload/ZGODOVINA/MALTESKI_VITEZI.htm (11. 6. 2017).

3. Verjetno je bil Gerard benediktinski brat laik.
4. Lat.: Obramba vere in pomoč ubogim.
5. 15. julij 1099
6. Rok Hrzenjak, Zgodovina Malteškega viteškega reda. In: http://zupnija-polzela.rkc.si/upload/ZGODOVINA/MALTESKI_V_RED.htm (11. 6. 2017).
7. Usodna je bila bitka pri Hatinu 2. oktobra 1187.
8. Cf. op. 4.
9. Slovenska asociacija je bila ustanovljena z magistralnim dekretom 19. aprila 2002.
10. Lat.: beli križ
11. Lat.: Pozdravljen bodi beli križ
12. S. n.: *Ave crux alba : 800 let Malteškega reda na Slovenskem*, p. 7. In: <http://www.ng-slo.si/si/razstave-in-projekti/razstava/ave-crux-alba?id=4290> (16. 6. 2017).
13. Rojak iz Breznice pri Žirovnici je bil tako kot brata Valentin (1747-1818) in Lovro (1749-1812) nadarjen za slikarstvo, ukvarjal pa se je tudi s čebelarjenjem (skrbel je za dobrih 100 panjev). Leta 1766 se je Anton na Dunaju vpisal v bakrorezno risarko šolo na Akademiji za upodabljajoče umetnosti. Tri leta pozneje se je odločil za drugo pot in se na razpis Nižjeavstrijske ekonomske družbe prijavil za čebelarja. Leta 1770 je kot cesarsko-kraljevi učitelj čebelarstva začel poučevati na čebelarski šoli v Augartnu na Dunaju. Pisal je razprave in učbenike in po avstrijskih deželah predaval o novih metodah čebelarjenja.
14. Ustanovljena leta 1767.
15. Jože Gregorič, Dr. Ivan Pregelj in Peter Pavel Glavar. In: Ivan Pregelj: *Peter Pavel Glavar : lanšpreški gospod*, Celje 1983, p. 129.

Člani Slovenske asociacije Suverenega malteškega viteškega reda (foto: Jože Pavlič, 2017).

